

Vladimir Marković

Redovni profesor u mir.

29. 11. 2010.

Izvorni znanstveni rad / *Original scientific paper*

Ključne riječi: kapela, Massari, Badija, Korčula

Key words: Chapel, Massari, Badija, Korčula

Autor razmatra arhitekturu kapele Sv. Križa, koja je prigradna franjevačkoj crkvi na otoku Badiji kraj Korčule i određuje značenje te arhitekture za opus njezinog projektanta Giorgija Massarija te objavljuje njegova dva projekta za oltare u kapeli i crkvi.

Kapelu Sv. Križa franjevci su prigradili crkvi svojeg samostana na otočiću Badiji kraj Korčule da bi u nju smjestili osobito štovano veliko drveno raspelo iz 15. stoljeća, rad splitskog kipara Jurja Petrovića¹. Projekt za kapelu naručili su kod Giorgija Massarija (1687. - 1766.) i 1723. godine po njegovim se nacrtima izrađuje model kapele². Ali tek 1729. započinje njezina izgradnja. Radovi su napredovali tromo. Potrebna sredstva priskrbljena legatima i milodarima sporo su pritjecala, tako da je kapela dovršena tek 1762. godine, kada je u prostoru kapele iznad ulaza postavljena velika crna ploča s natpisom i navedenom datacijom³. U izgradnji kapele sudjelovali su majstori iz poznatih dalmatinskih graditeljskih obitelji⁴, a 1759. godine priključuje se i štukar Giuseppe Monteventi, česti suradnik u oblikovanju unutrašnjosti dalmatinskih crkava, da bi izradio anđele na oltaru kapele i vjerojatno sudjelovao u izvođenju štukatura na zidovima⁵.

U arhivi franjevačkog samostana na Badiji čuvaju se tri obojena crteža s projektima oltara⁶. Crteži nisu potpisani, ali se za dva može zaključiti da im je autor Giorgio Massari. Na prvom crtežu lijeva polovica prikazanog oltara samo se u pojedinostima razlikuje od Massarijevog oltara izgrađenog u kapeli. Desna polovica oltara, prikazana na istom crtežu, ima retabl s ucrtanim pravokutnim poljem u ornamentiranom okviru za sliku malog formata, tako da ovo Massarijevo rješenje nije bilo namijenjeno kapeli. To potvrđuje i drugi crtež istog oltara, također na retablu s okvirom za sliku malog formata, prikazan prislonjen uza zid između dviju lezena. Znači da je bio namijenjen franjevačkoj crkvi, jer su njezini zidovi podijeljeni lezenama. Upravo oltar prikazan na tim crtežima potvrđuje da je njihov autor Massari stoga što je njegova shema karakteristič-

Kapela Giorgija Massarija na Badiji kraj Korčule

na za Massarijevu altaristiku: parovi stupova nose gređe i niski trokutasti zabat koji zasijeca u polegnuto pravokutno polje atike, zaključeno motivom školjke ispod segmentno povijenog vijenca. Massari tijekom svog dugogodišnjeg djelovanja često ponavlja tu shemu.

I treći crtež je projekt oltara namijenjen franjevcima. U kartušama na čeonj strani njegove menze i na zabatu retabla franjevački je amblem - ukrižene ruke Krista i sv. Franje. Po formatu polja na retablu čini se da i taj oltar mogao biti jedan od prijedloga za kapelu, ali u Massarijevoj altaristici ne nalazimo slično rješenje retabla sa niskim zabatom segmentnog oblika.

Izgradnja oltara bila je u tijeku već 1722. godine, kada je izvršena isplata, ali tek 1740. spominju se imena klesara Bartolomea i Giuliana Picca⁷. Oltar u kapeli neznatno se razlikuje od Massarijevog projekta iz franjevačke arhive. Bočne stranice stipesa nisu mu ravne kao na crtežu, nego volutno povijene, kartuša na čeonj strani oblikovana je tanjim pramenovima akantusovog lista, a naatici su listovi akantusa izostavljeni. Klesari su, dakle, u pojedinostima odstupili od projekta koji se čuva u arhivi ili su oltar izvodili prema nekom sličnom Massarijevom crtežu.

Kapela je prislonjena bočno uz brod crkve, nasuprot ulaza iz samostanskog klaustera. Gotovo jednako je velika kao crkva i krovštem je nadvisuje. S njome je povezana samo malim portalom. Brod kapele je kvadratnog tlocrta, visok i nadsvođen češkom kapom. Apsida je široka kao i brod i polukružne je osnove. Prostor je jednostavan, krupnog volumena, s velikim pravokutnim prozorima. U brodu iznad prozora četverolisni je otvor podignut u zonu svoda⁸. Oblikovanjem zidnih površina kapela je dobila složeniju arhitektonsku strukturu. Massari je na bijelim

Kapela sv. Križa, unutrašnjost / Chapel of the Holy Cross, interior

zidovima »iscrtao» plitku arhitektonsku plastiku, obojenu toplim okerom. Profilacijama je oivičio prozorske otvore. Uglove broda pojačao je lezenama, a vijencem je odijelio zonu svoda od zidova. Na vijencem odijeljenoj zidnoj površini pod svodom uskim je trakama utisnutim u zidnu površinu iscrtao geometrijske likove, prilagođene oblikom polukružnom zidnom polju na kojemu se nalaze. Koristeći slijepe prozore, istu je podjelu proveo i na zidovima broda koji kapelu dijele od prostora crkve i bočne prigradnje sa stubištem.

Na svodu apside također je uskim, oker obojenim i u zidnu površinu utisnutim trakama »iscrtao» kriške izmjeničnih širina tako da se one u vrhu svoda susreću u zatamnjenom, više nego polukružnom polju. Polje u vrhu svoda, viđeno s ulaza u kapelu, čini se poput otvora lanterne, pa zato i svod djeluje poput kupole koju je dijelom zakrilila pojasnica koja odvaja brod od apside⁹.

Oltar s Petrovićevim raspelom Massari nije postavio uza zid apside, nego na rub prostora broda, tako da je omogućio ophod oko oltara za potrebe crkvenih obreda. Zbog ophoda je začelnu stranu oltara oblikovao kao i druge zidne površine u kapeli. Upuštenim trakama obojenim okerom iscrtao je ovalne, kružne i vitičaste likove i vijencem je u vrhu retabla odijelio atiku i zaključio njezin razgibani vrh.

S obzirom na jednostavnost sredstava kojima Massari oblikuje zid moglo bi se postaviti pitanje - jer toliko je primjera koji bi ga opravdali - nije li tijekom dugogodišnje iz-

Kapela sv. Križa, svod apside / Chapel of the Holy Cross, apse arch

gradnje kapele Massarijev projekt pojednostavljen tako da su izostavljeni ili promijenjeni pojedini arhitektonski elementi¹⁰. Tu mogućnost ipak treba otkloniti jer se ne mogu raspoznati nespretnosti i »šavovi« u strukturi zidne površine koji bi bili posljedica izostavljanja pojedinih dijelova zidne plastike. Jedino bi se moglo pretpostaviti da su izostavljani kapiteli na ugaonim ojačanjima u brodu kapele te da su umjesto pilastara oblikovane lezene. Međutim ni ta mogućnost nije vjerojatna jer bi nosači s kapitelima, dakle pilastri ili polustupovi, pretpostavljali postojanje gređa, a ne vijenca koji sada nosi lezene. Ako bismo išli korak dalje i pokušali vijenac zamijeniti gređem, odmah bismo ustanovili da je razmak između donjeg, pravokutnog i gornjeg četveroliznog prozora suviše uzak za njihovu postavu. Za takva sažimanja provedena tijekom izgradnje morali bi se promijeniti odnosi mnogih projektom predviđenim mjera, što bi značilo da su graditelji bili sposobni uspješno »reinterpretirati« Massarijevu vrlo osobitu i pomno razrađenu projektantsku zamisao. Iznesene pretpostavke o promjenama koje su se dogodile između projekta i izgrađenog, a potom odmah i njihovo odbacivanje može se činiti suvišnim, no cilj njihova provjeravanja je pokazati kako Massarijev projekt dosljedno proveden tijekom izgradnje, što je osobite važno za određenje značaja kapele Sv. Križa u ukupnom opusu ovog arhitekta.

Massari je kapelu Sv. Križa projektirao početkom trećeg desetljeća, u vrijeme kada je ostvario svoje prve zna-

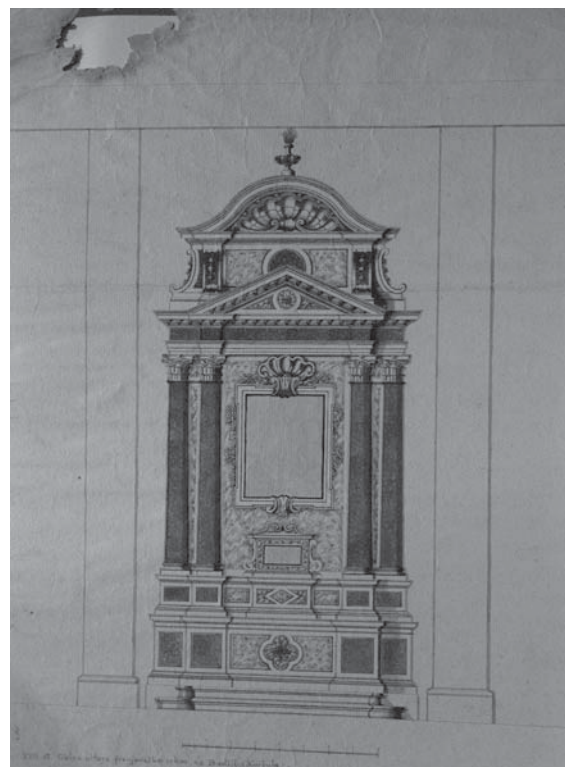
čajne projekte i započeo uspon prema najuspješnijem venecijanskom graditelju 18. stoljeća. Za Bresciju je 1720. godine projektirao crkvu S. Maria della Pace oslanjajući se na rimsku arhitektonsku tradiciju prethodnog stoljeća. Jednobrodna longitudinalna građevina s kupolom u nizu izmjenično kraćih i dužih traveja, odijeljenih stupovima i jakim pojasnicama, pokazuje bliskost sa sceničnim konceptom Rainaldijeve crkve S. Maria in Campitelli¹¹. Odmah potom, ili možda istodobno ako je župna crkva u Rossanu Venetu građena prema njegovom projektu,¹² Massari promišlja iskustva venecijanskih arhitekata kojima je polazište bila Palladijeva crkva Il Redentore, njezina jednobrodna struktura s koritastim svodom i s tri para bočnih kapela odvojenih parovima nosača¹³. Massari je župnom crkvom u Resani (1724.) kraj Trevisa i crkvom Gesuati u Veneciji, u kojoj istu arhitektonsku shemu razvija 1725. godine u monumentalnim razmjerima, odredio kasno-paladijevski tip jednobrodnosti. Tako je odredio i svoju budućnost projektanta sakralne arhitekture. U desetak župnih crkava koje potom projektira za mala mjesta Veneta i Friulija ponavlja istu arhitektonsku shemu. Rigidni ukus venecijanskih naručitelja imao je u tom izboru presudnu ulogu. Međutim u istim crkvama je na zidnim površinama između klasicističke arhitektonske plastike postavljao kartuše, trake i usitnjene biljne motive, gipke i ornamentalno razvedene oblike kasnog baroka.

Osobitost je kapele Sv. Križa na otoku Badiji što Massa-

Prvi crtež s projektom oltara / First altar design sketch

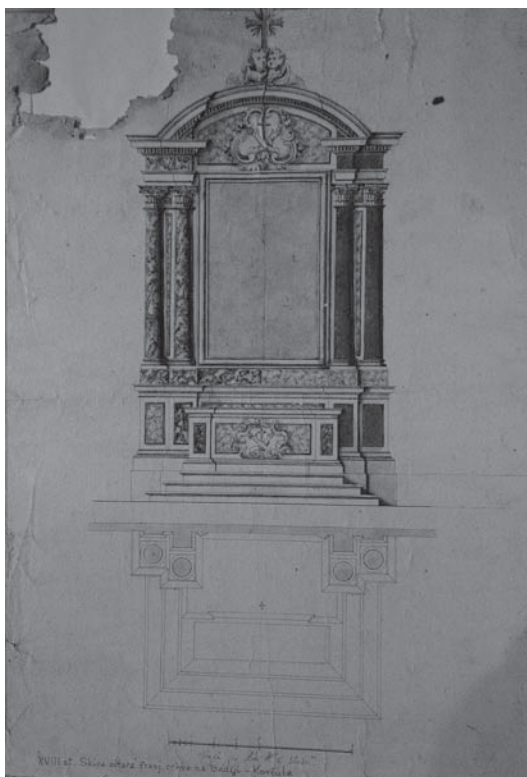
Drugi crtež s projektom oltara / Second altar design sketch

ri tu nije koristio za njega inače karakterističan paladijevski rječnik antičkih oblika ni tradicionalne elemente podjele zida – polustupove, pilastre, gređe. Nema plastički snažno naglašenih dijelova. Profilacije meko oivičuju otvore, dijele zid bez namjere da izraze njegovu tektonsku snagu. Plitke su ili utisnute u još žitku žbuku i naglašene bojom. Epiderma zida oblikovana je slikarskom osjetljivošću i mjerom planimetrijskog reda. Zid je nježna opna prostora u kojem je oltar snažne tjelesnosti, taman, građen sivim mramorom, s korintskim stupovima i masivnim gređem komplementarna tema. Bojom, klasicističkim rječnikom oblika i naglašenom tjelesnošću suprotnost je arhitekturi kapele. Postava raspeća u polusjeni retabla, s jakim udarom svjetla sa stražnje strane, iz apsida, pokazuje nam Massarija u trenutku kada arhitekturu svodi na vrijednosti svjetlosnih kontrasta, na iluzionistički prikaz arhitektonskih tema kojima mijenja građevne činjenice (svod apsida optički transformira u kupolu) te na plošnu i nježnu ornamentiku zidnih površina. Tim je svojstvima kapela iznimna u Massarijevom opusu i pokazuje trenutak njegove sudbine u kojem na jednom skromnom projektantskom zadatku ispituje mogućnosti oblikovanja koje izmiču klasicističkom ukusu venecijanskog kasnog baroka. Jesu li franjevci s Badije svojim željama pridonijeli osobitosti Massarijeva rješenja? Jesu li zahtijevali od njega da u projektu kapele izostavi kapitule, baze i složene plastičke elemente čije bi izvođenje zahtijevalo sudjelovanje vrsnih specijalista. (Izradu kamenog oltara, a vjerojatno i ulaznog portala u kapelu, naručili su u klesar-

skoj radionici daleko od Badije.). Svakako su oni odlučili da pročelja kapele grade kamenom u tradiciji dalmatinskog graditeljstva, a ne opekrom i oblaganjem kamenim pločama na venecijanski način.

Udio franjevac u određenju arhitektonskog zadatka koji je Massari trebao riješiti jasno se vidi u dvostrukoj namjeni kapele. Ona je, naime, istodobno i obrambena kula samostana. U vrhu zidova njezine apsida raspoređeni su mali pravokutni otvori i iznad njih uske strijelnice za obranu od pljačkaških pohoda gusara. Zbog obrambenih otvora u krovu je uza zidove postavljen ophod oslonjen na drvenu konstrukciju apsidalnog svoda.¹⁴ Još su djelomično sačuvane daske na njegovoj gaznoj plohi. Zbog rasvjete potrebne za obrambenu namjenu Massari je na začelju u osi apsida podigao krovni prozor s pravokutnim otvorom pojačan na bočnim stranama volutama i zaključio ga masivnim, u sredini segmentno podignutim vijencem.

Oblik tijela apsida jasno ukazuje na njezinu obrambenu svrhu. Građena je poput kule. Visoka je baza skošena, konusno se sužava i zaključena je masivnim vijencem polukružnog presjeka kako je to uobičajeno u obrambenoj arhitekturi. Isti se vijenac ponavlja i iznad prozora. Aluzija na obrambenu namjenu pojačana je time što se vijenci i skošenje baznog dijela apsida ne nastavljaju bočnim pročeljima broda kapele, nego je apsida naglašeno odvojena od broda jakim zidnim ojačanjima. Ali se na njenom tijelu po plitkoj niši postavljenoj u razini prozora, u istu os sa krovnim prozorom, očituje i njezina sakralna namjena. Na kamenim

Treći crtež s projektom oltara / Third altar design sketch

pločama koje zatvaraju format prozora u plitkom je reljefu prikazan križ, znak bogomolje i raspela koje se nalazi na njezinom oltaru¹⁵.

Povijesne okolnosti početkom 18. stoljeća u još uvijek nesigurnom prostoru Dalmacije uvjetovale su potrebu da Massari, projektirajući kapelu Sv. Križa, riješi dvije sasvim različite namjene - sakralnu i obrambenu. Sa sličnim zadatkom nije se više sretao u kasnijoj djelatnosti. Zahvaljujući tome što je radio za tako udaljeni franjevački samostan, mogao se odmaknuti od strogih stilskih normi koje su u to vrijeme vladale venecijanskim arhitektonskim ukusom i ispitati drugačije mogućnosti arhitektonskog oblikovanja, koje su ga u to vrijeme očigledno zanimala.

BILJEŠKE

1 IGOR FISKOVIĆ, *Prilog za kipara Jurja Petrovića*, u: »Peristil«, 8-9, Zagreb, 1965.-66., str. 75-93. Petrovićevo raspelo danas se nalazi u crkvi Gospe od Anđela franjevačkog samostana kraj Orebića.

2 JOŠKO BELAMARIĆ, *Franjevačka crkva i samostan na Otoku kraj Korčule*, u: Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji ,23, Split 1983, str. 176.

3 Čini se ploča nije mramorna nego od tamno pigmentiranog štuka, jer je njezina površina oštećena, a natpis, osim navedene godine, nečitak. Tekst natpisa zato donosimo prema prijepisu koji je objavio Donato Fabijanić u svojoj knjizi *Storia dei frati minori dai primodi della loro istituzione in Dalmazia e Bossina fino ai giorni nostri*, vol. II, Zadar, 1864., str. 105: D.O.M. / SECELLUM / ET / ARAM / VETUSTAE / CHRISTI / IMAGINI / CENOBII / SODALES / PIORUM / AERE /

Kapela sv. Križa, pogled na apsidu / Chapel of the Holy Cross, view of the apse area

Kapela sv. Križa, potkrovlje apside / Chapel of the Holy Cross, apse area substructure

EXTRUI / CURARUNT / A.R.S. / MDCCLXII.

4 Joško Belamarić navodi dokument iz 1740. godine s imenima sljedećih graditelja: »...Andrea Ismaeli q. Antonio...Zamaria Portolan... Tomaso q. Michiel Gericich... Vincenzo Fabris... Antonio Foretich ... Marin Foretich« (JOŠKO BELAMARIĆ, bilj. 2, 1983., 179)

5 JOŠKO BELAMARIĆ, (bilj. 2, 1983.), 179.

6 Arhivska građa s Badije čuva se u Arhivu franjevačkog samostana u Dubrovniku. Na sva tri crteža ucrtano je mjerilo u venecijanskim stopama. Uz njihov donji rub je kasnije, vjerojatno početkom prošlog stoljeća, -zapisano: »XVIII st. Skica oltara franj. crkve na Badiji Korčula«.

7 Klesari se spominju u dokumentu navedenom u bilješci 4.

8 Četverolisni oblik prozorskog otvora Massari rijetko koristi. Nalazimo ga na kapeli Presvetoga u Duomu u Asolu te na zabatu pročelja župne crkve u Scorzeu. Isti oblik češći je kao štuko aplikacija (na pročeljima župnih crkava u Rosani i u Crespanu del Grappa).

9 Na grafici Carla Orsinija koja prikazuje kapelu, otisnutoj u povodu njezina dovršenja, polukružno polje u vrhu svoda apside prikazano je kao pojasnicom presječeni, rasvijetljeni otvor lanterne.

10 Joško Belamarić spominje u tekstu navedenom u bilj. 2 da se u franjevačkom arhivu u Dubrovniku čuvaju nacrti kapele (tlocrt i presjek). Za sada ih nije bilo moguće naći. Stoga i za odgovor na pitanje jesu li bočni portali postavljeni uz oltar kapele tako da odjeljuju prostor broda od apside izvedeni prema Massarijevom projektu treba sačekati rezultate daljnjih arhivskih istraživanja.

11 Na sličnosti s Rainaldijevom crkvom upozorila je već Elena Bassi u

knjizi *Arhitektura del sei e settecento a Venezia*, Napulj, 1962., str. 300.

12 ANTONIO MASSARI, *Giorgio Massari architetto veneziano del settecento*, Vicenza, 1971.

13 VLADIMIR MARKOVIĆ, *Crkve 17. i 18. stoljeća u Istri – tipologija i stil*, Zagreb, 2004., str. 40-60.

14 Zbog ophoda i postave strijelnica vanjski zid je morao biti viši nego što bi to bilo potrebno zbog krovišta, pa zato kapela nadvisuje crkvu samostana.

15 Kapela je obnovljena u 19. stoljeću i postavljena je ploča u njezinom brodu s natpisom: D.O.M. / SACELLUM / HOC / TECTI / PONDERE / COLLAPSU / PIORUM / ET / PRAESERTIM / QUATUOR / MIMBELLI / FRATRU / AERE / MUNIFICI / CENOBII / SODALES / RESTAURARUNT / A.R.S. / 1864. Čini se da je tom prilikom niša ulaznog portala u kapelu preoblikovana.

Summary

Vladimir Marković

Giorgio Massari's Chapel on the Island of Badija near the Island of Korčula

The Chapel of the Holy Cross on the island of Badija near Korčula is a part of the Franciscan Monastery. It is a well known fact that it was designed by the Venetian architect Giorgio Massari (1687-1766). The overall opinion used to be that the chapel derived from the architect's late phase due to an inscription at the chapel from the year 1762. However, archive data brought to light in 1983 (Joško Belamarić) showed that the project was Massari's early work, dating back to the beginning of 1730s. The author of the article claims that the chapel is of great significance for Massari's work as it belongs to a phase in which he was still exploring different ways of expressing himself as an architect. With the project for the chapel, Massari moved away from the Classicism of late Baroque which was typical of the architecture of his time as well as of his later work. The author also included two sketches which are according to him Massari's design for the altars; one for the Chapel of the Holy Cross and the other for the nave of the Franciscan Church that the chapel was adjoined to. The third, newly discovered sketch with the design for the altar, was probably drawn for the same Franciscan Church.